

POLITIKA EKONOMSKE DEMOKRACIJE – PROMJENA EKONOMSKE PARADIGME

Studeni, 2014.

SADRŽAJ:

1. Uvod
2. Analiza trenutne situacije
3. Strategija
4. Ciljevi
5. Taktički alati
6. Transformacija i financijski instrumenti
7. Sažetak
8. Literatura

1. Uvod

Održivi razvoj kao koncept počiva na ideji ravnoteže između tri stupa na kojima počiva svako društvo. To su stupovi gospodarskog razvoja, zaštite okoliša i prirodnih resursa te stup društvene pravde. Održivi razvoj često se, nažalost, poistovjećuje sa zaštitom okoliša, pri čemu se zaboravljaju stupovi gospodarstva i društvene pravde, ili se u posljednje vrijeme poistovjećuje sa 'zelenom ekonomijom', pri čemu se zaboravlja stup društvene pravde. No, nema održivog razvoja ukoliko SVA TRI stupa održivog razvoja nisu u ravnoteži. U tom smislu bez poštivanja društvene pravde ili ravnomjerne raspodjele društvenog bogatstva među građanima koji čine neko društvo nema ni održivog razvoja. Zbog toga materijalno bogata, ekonomski razvijena društva u kojima se poštuju viski standardi zaštite okoliša nisu održiva ukoliko u njima postoji veliki socijalni jaz između malenog broja ekstremno bogatih i velikog broja socijalno depriviranih. Nažalost, društvo u kojem živimo nije socijalno održivo društvo, ni u kontekstu Hrvatske, a ni u globalnom kontekstu, izuzev malenog broja država s visokim standardima socijalne pravde (skandinavske države, u prvom redu Švedska). Stoga je iznimno važno paralelno s razvojem društva u ekonomskom i okolišnom smislu raditi i na razvoju socijalnih standarda jer jedino na taj način možemo realizirati održivi razvoj. Način na koji možemo učiniti pozitivan iskorak u ovom području jest promicanje i jačanje ekonomske demokracije, a ukupno gledajući to je dobro i za gospodarstvo u cjelini.

Danas mnoge knjige, studije, članci i radovi pokazuju da *trickle down* ekonomija ne funkcionira. Dorling govori o društvenoj nepravdi, njenim uzrocima i posljedicama koje ona ima na najmlađe generacije; Naomi Klein piše o mehanizmima koje su koristile najbogatije zemlje svijeta i međunarodne financijske institucije u doslovnom porobljavanju bivših kolonija i imperijalnih posjeda; Lansley prikazuje rastući bezdan između porasta produktivnosti i plaća u zadnjih četrdesetak godina koji ukazuje da se profit sve više prelijeva u tek nekoliko džepova; Stiglitz upozorava da kontinuirano i sistemsko seljenje novca i profita od siromašnih i srednjih slojeva na vrh piramide najbogatijih ne stvara efikasniju ekonomiju i ne potiče poduzetništvo, već upravo suprotno usporava ekonomski rast i smanjuje BDP uz porast društvene nestabilnosti prouzrokovane nejednakošću. Podaci koje spominju praktično svi ranije spomenuti autori jasno ukazuju da razinu standarda koju je pedesetih godina prošlog stoljeća imala prosječna obitelj srednje klase u kojoj je radio samo jedan član obitelji, danas ista obitelj ne može ostvariti ni s oboje zaposlenih roditelja. Paralelno, u proteklih šezdeset godina višestruko je povećano društveno bogatstvo, no ono se, nažalost koncentriralo u rukama malobrojnih elita.

Za razliku od drugih političkih stranaka u Hrvatskoj ORaH ne nudi građanima ekonomsko čudo koje će Hrvatsku preko noći pretvoriti u obećanu zemlju realizacijom jednog ili par velikih projekata. ORaH se zalaže za ukupnu održivost u razvoju hrvatskog društva. To podrazumijeva provedbu cijelog niza malih koraka i discipliniranu provedbu

nužnih društvenih reformi, posebice javne uprave i pravosuđa kao temeljnih alata za implementaciju društvene pravednosti, odnosno jednakih pravila za sve. Jedino te reforme mogu potaknuti i održivu pozitivnu promjenu u gospodarstvu. Jedan od malih, ali nužnih koraka jest i širenje prostora djelovanja oblicima ekonomske demokracije (zadugarstvo, radničko dioničarstvo i socijalno poduzetništvo). Politika stranke temelji se na konceptu održivog razvoja, a jasno je da nema održivog društva ukoliko je gotovo sve bogatstvo društva u rukama izuzetno malobrojne elite. ORaH se ne zalaže za ukidanje privatnog vlasništva, već da se zadugarstvu, radničkom dioničarstvu i socijalnom poduzetništvu (oblici ekonomske demokracije) omoguće jednaki uvjeti za razvoj kao tvrtkama i obrtima. Hrvatska je država s vrlo malom i slabom ekonomijom pa bi svima trebalo biti u interesu povećanje volumena ekonomskih aktivnosti, a ne da se pojedini oblici ekonomskih praksi panično zatiru u korijenu plašenjem bauka kolhoizacije. Zakonska je činjenica da zadruge nisu u jednakom položaju u odnosu na druge gospodarske subjekte jer su svi gospodarski subjekti osim zadruga oslobođeni plaćanja poreza na dobit ako istu reinvestiraju.

Tema ekonomske demokracije danas je izuzetno aktualna u cijelom svijetu, posebice u EU i SAD-u. U EU postoji 250.000 zadružnih poduzeća koja zapošljavaju 5,4 milijuna stanovnika. Pri tom, zadruge imaju značajan tržišni udio u sektoru poljoprivrede (oko 80% u Nizozemskoj i Finskoj), šumarstva (60% u Švedskoj), bankarstva (50% u Francuskoj), zatim maloprodaje (36% u Finskoj) te u zdravstvu i farmaciji, IT sektoru itd. Ekonomska demokracija izuzetno je značajna za male države sa slabom ekonomijom poput Hrvatske koje neće imati nikakvu šansu na globalnom tržištu kojim dominiraju multinacionalne kompanije ekonomski snažnije od mnogih država ukoliko se manji i srednji privrednici neće udruživati. Stoga, ideja ove politike nije protivna gospodarskim aktivnostima, već upravo suprotno ona zagovara davanje prilike drugačijim ekonomskim modelima koji trebaju paralelno egzistirati s privatnim i javnim tvrtkama.

2. Analiza trenutne situacije

'Bez funkcionalne ekonomske demokracije ne može se postići značajnija politička demokracija.' (Noam Chomsky)

Izvori političke krize

Ekonomski odnosi i njihova kontrola uvijek su bili u rukama manjine. U kapitalističkim zemljama pod kontrolom su pojedinaca, političara, predsjednika uprava, a u komunističkim pod kontrolom uskog partijskog vrha. Uzimajući u obzir da demokracija nije samo politička vrijednost, već je i duboko ukorijenjena u ekonomskom životu, ne radi se o problemu izbora između planske i tržišne ekonomije no o integriraju ovih principa u demokratske okvire.

Dvojica politologa, Martin Gilens sa Sveučilišta Princeton i Benjamin Page sa Sveučilišta Northwestern objavili su istraživanje pod nazivom *Testiranje teorija američke politike: elite, interesne skupine i prosječni građani* (Martin Gilens i Benjamin I. Page (2014), *Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens. Perspectives on Politics*), koje otkriva dramatične podatke o funkcioniranju demokracije u SAD-u, ali vjerojatno i u ostatku svijeta. Otkrili su da važnost stavova prosječnih glasača pada na potpuno nevažnu razinu, dok se mišljenja pripadnika gospodarskih elita i dalje uvelike uvažavaju. Implikacije su jasne: kada se interesi elite razlikuju od interesa ostatka društva, njihovo je mišljenje ono koje se smatra važnijim. Ovi obeshrabrujući rezultati navode nas da se zapitamo kako političari koje ni najmanje ne zanimaju interesi većine njihovih birača uopće pobijede na izborima, i, još važnije, kako budu izabrani u drugi mandat, a sve vrijeme zapravo djeluju sukladno željama najbogatijih pojedinaca? Dio objašnjenja leži u tome da većina glasača ne shvaća osnovna načela djelovanja političkog sustava te im promiče da su političari priklonjeni gospodarskoj eliti. Drugi dio odgovora može se potražiti u strategijama kojima politički vođe pribjegavaju ne bi li došli na vlast. Političar koji prvenstveno predstavlja interese gospodarske elite mora pronaći način da se sviđa javnosti. Takvu alternativu pružaju politike nacionalizma, sektaštva i identiteta, politike koje se temelje na kulturnim vrijednostima i simbolizmu, umjesto na pitanjima od životne važnosti. A kada se politička borba vodi na tom polju, izbore dobivaju oni koji su najtalentiraniji za pobuđivanje latentnih kulturnih i psiholoških označitelja, a ne oni koji najbolje zastupaju glasačke interese.

Izvori ekonomske krize:

1) Prekomjerna akumulacija bogatstva

Proces ekstremnog bogaćenja male grupe ljudi, a osiromašenja velike većine nije posljedica napornog rada ili znanja te male grupe, već proizvod sustava koji je osmišljen tako da favorizira tu malu grupu. Osamdeset i pet najbogatijih ljudi na svijetu bogato je koliko i najsiriromašnija polovica svjetske populacije koju čini čak tri i pol milijarde ljudi. Među plaćama nejednakost izrazito raste pa se može pratiti kako omjer plaća

generalnog direktora i radnika biva sve veći, odnosno kako visoki menadžment sam sebi isplaćuje sve više i više novčane naknade. Prosječna plaća radnika je od 1978. do 2012. rasla 5,4%, dok je plaća direktora rasla 875%. Godine 1965. prosječna plaća radnika je bila 20 puta manja od plaće direktora, a 2012. je oko 200 puta manja. No, manji je problem velika razlika u primanjima; veći je problem u naknadnom rastućem jazu između ukupne imovine bogatih i imovine prosječnih. Oni na vrhu piramide jednom stečeno bogatstvo umnožavaju po većoj stopi nego što je stopa rasta imovine onih u sredini i na dnu piramide, pa se razlika među njima stalno produbljuje. Problem eskalira kada nejednakost postane toliko ekstremna da više ne pospješuje razvoj. Kada nejednakost dostigne određenu točku, ona dovodi do produžavanja nejednakosti kroz vrijeme i kroz generacije, kao i do nedovoljne ekonomske pokretljivosti unutar društva. Hrvatska prati takve trendove. U Hrvatskoj postoji 260 multimilijunaša čije ukupno bogatstvo iznosi 30 milijardi dolara. Time je stvorena znatna nejednakost u raspolaganju imovinom odnosno kapitalom te se time ostvaruje namjera Franje Tuđmana o stvaranju dviju stotina bogatih obitelji koje će upravljati ekonomskim procesima u zemlji. Distribucija dohotka posebno je uznemirujuća i jedan je od temeljnih uzroka nejednakosti i socijalne nepravde. Od 1995. do 2001. godine vrijednost je koeficijenta nejednakosti (*Gini koeficijent*) u Hrvatskoj povećana s 0,37 na 0,39; da bi ekonomska kriza od 2008. godine dodatno pogoršala stvari: u 2012. godini je oko 59% hrvatskih građana raspolagalo sa samo 37% bruto mase raspodijeljenog dohotka (neto oko 32%), da bi manjina od oko 4% pučanstva iz gornje, najbogatije trećine prisvojila 18,5 % bruto mase dohotka (oko 15% neto). Cijeli tijek odnosa u razdiobi nije ostao samo na pogoršanju koeficijenta nejednakosti, nego je uslijedilo i opći porast siromaštva. Hrvatska je rekorder po najvišoj stopi rasta rizika od siromaštva među zemljama članicama EU: od 2008. do 2012. godine stopa rizika od siromaštva uvećana je za 18,5 postotnih poena, dok je to povećanje za EU ostvareno za svega tri postotna poena.

2) Glavnina ulaganja investira se u spekulacije, a ne u proizvodnju

Riječ je o pojavi financijalizacije gospodarstva u kojoj financijski zaduženo bogatstvo nadilazi ono industrijske ekonomije. Većina ljudi je pritom na gubitku jer ove spekulativne investicije stvaraju vrlo malo novih radnih mjesta i imaju tendenciju koncentracije bogatstva društva u rukama sve manje i manje grupe pojedinaca.

3) Zaduživanje, poticanje potrošača i tvrtki kupovanja na kredit

Kako bi percepciju zaduživanja učinili poželjnom i bez rizika, korporacije troše stotine milijuna dolara na reklamne kampanje. Opasni cilj tih kampanja je eliminirati negativne osjećaje koji prate zaduživanje. Kreativni direktor kampanje MasterCard-a, Jonathan B. Cranin, objasnio je: *Jedan od trikova u poslovanju kreditnim karticama je da ljudi nemaju inherentnu krivnju vezanu uz potrošnju. Želite da ljudi imaju dobar osjećaj o kupovini.*

Proces koji se dogodio na pojedinačnom nivou duplicira se i na državnoj razini. Hrvatska kao dio globalnog kapitalističkog tržišta prati ovaj proces. Krajem prvog polugodišta

2014. godine, javni je dug dosegnuo iznos od 224,6 milijardi kuna, odnosno oko 68% BDP-a. U pola godine dug se povećao za 4,4 milijarde kuna, a u posljednjih godinu dana za 26,9 milijardi kuna ili za 13,6%. Zbog neizvršenih osnova za plaćanje, krajem rujna 2014. godine u Hrvatskoj je u blokadi bilo 318.592 građana, a njihov dug iznosio je 28,99 milijardi kuna; više od polovice toga iznosa odnosilo se na dugovanja prema bankama, a relativno najveći broj građana, njih oko 145 tisuća, ima dugove do 10.000 kuna – što nam sve pokazuju ažurirani podaci koje je objavila Financijska agencija. Isti izvor krajem srpnja navodi da udio duga građana prema bankama kao vjerovnicima prelazi polovinu svote ukupnoga duga: udio u ukupnom dugu bio je 53,9% ili 15,3 milijardi kuna, a prema svim financijskim institucijama udio duga je 62,5% i iznosi ukupno 17,7 milijardi kuna.

4) Sklonost zanemarivanju/ignoriranju okoliša

Pohlepa za bogatstvom i loše upravljanje uništavaju i okoliš. Koncept je neodrživ po samoj svojoj prirodi jer predatorski/tajkunski kapitalizam teži stalnom širenju tržišta, povećanju potrošnje i proizvodnje na materijalno ograničenoj planeti. Nezasitni poriv za profitom rezultira naporima korporacija da utjecaj, novac i moć koriste kako bi zaobišli ili ograničili zakone i propise o okolišu.

Prava vlasništva u odnosu na prava rada

Osnovna ideja ekonomske demokracije je da ljudi ne bi smjeli biti eksploatirani od strane onih koji kontroliraju kapital. Na političkoj je razini demokracija osigurala određeni stupanj izbora i slobode, ali na ekonomskoj se razini malo toga promijenilo. Iako radnici proizvode, imaju malo ili nimalo utjecaja na proces odlučivanja i rijetko dobivaju udio u dobiti. Navodni mehanizam koji to kontrolira ugrađen je u sustav slobodnog tržišta koji bi trebao poticati natjecanje između poslodavaca koji su prisiljeni napraviti rad privlačnim. Za mnoge radnike stvarnost je, međutim, sasvim drugačija jer čak i u razvijenim zemljama su prisiljeni raditi više i pod težim uvjetima, ako uopće ostvaruju pravo na rad. Povrh toga, zakonom zajamčena radnička prava se smanjuju jer: 'poslodavci će lakše zapošljivati, olakša li im se davanje otkaza lošim radnicima' što često nije istina. Otpuštanjem iskusnih radnika i zapošljavanjem neiskusnih smanjuje se cijena rada pa su ljudi često prisiljeni raditi po dva posla te u radu provoditi 12 ili 16 sati na dan kako bi podmirili osnovne životne potrebe.

Klijentelizam i korupcija

U razdoblju do 1990. godine društveno-ekonomski sustav je počivao na ideji da treba uništiti svaki utjecaj kapitala, u ime vladavine udruženoga rada, ali realno to nije tako funkcioniralo. Stvarnu kontrolu nad društveno-ekonomskim i političkim odnosima nisu imali ni udruženi rad, ni partija, nego neformalne klike – kronističke mreže lidera, povezane prema dolje klijentelističkim vezama, što je cijelom sustavu davalo žilavost. Na višim nivoima vlasti i moći postojala je horizontalna solidarnost, dok je na nižima solidarnost uništena – oslanjali su se na vertikalnu solidarnost, tj. na nekog svog druga

ili kuma 'gore'. Takav sustav odnosa je bez velikih potresa ostao isti i u našoj varijanti kapitalizma. Kao što nije bilo velikih socijalnih potresa 1980-ih, tako ih nema ni danas. Ljudi se i dalje puno više pouzdaju u pomoć svojih patrona no u moć zajedničkog djelovanja s onima koji su u istom položaju. U oba slučaja taj sustav može se nazvati kapitalističkim jer u oba se ostvaruje vladavina kapitala, odnosno dominacija onih koji posjeduju i/ili kontroliraju kapital (novac i sredstva za proizvodnju).

Upravo zato je borba protiv korupcije fiktivna i služi uglavnom za međusobne obračune. Sustav generira korupciju i ovisi o korupciji, a političke elite ga zbog svojih interesa ne mijenjaju. U Hrvatskoj korupcija u javnom sektoru neće biti rješiva sve dok dominantne vladajuće stranke (i njihovi koalicijski partneri), budu provodili klijentelističku politiku uhljebljivanja svog članstva u tim strukturama nakon svakih dobivenih izbora. Razina promjene nakon svakih izbora je duboka: na rukovodeća mjesta se logikom raspodjele izbornog plijena postavljaju podobni, a ne nužno sposobni, koji za svoj nerad odgovaraju jedino vodstvu političke stranke koja ih je dovela na tu poziciju i koja od njih prije svega očekuje poslušnost te daljnje širenje klijentelističke (koruptivne) mreže prema nižoj razini struktura. Kako takvi nemaju gotovo nikakve odgovornosti prema državnim i javnim tijelima kojima upravljaju i kako njihov reizbor ovisi jedino o duljini opstanka na vlasti političke opcije koja ih je na tu poziciju instalirala, oni svoju poziciju najčešće kapitaliziraju kroz pljačku samoga sustava.

Privatizacija - prisvajanje društvene imovine

Privatizacija je u Hrvatskoj osmišljena 1991. godine s idejom kontrole i decentraliziranja privatizacije u prodaji bivšeg društvenog vlasništva. Vlada je kontrolirala proces privatizacije, ali se on pokazao mnogo manje decentraliziranim i mnogo se manje no što bi se očekivalo zasnivao na prodaji društvenoga vlasništva. Politička je moć bila koncentrirana u rukama jedne političke stranke koja je zemljom upravljala autokratski. Društvena imovina prvo je podržavana, a potom privatizirana, i to bez jasnog pristanka onih koji su bili pravi vlasnici te imovine – građani Republike Hrvatske. Tako je političkom odlukom, a ne demokratskim procesom, provedena nasilna preraspodjela bogatstva. Pravni i institucionalni okviri nisu bili izgrađeni kompletno, konzistentno i operativno. U procesu privatizacije nisu poštivani postojeći zakonski propisi i procedure, već je privatizacija poprimala i kriminalne osobine.

Radna etika i motivacija

Motivacija radnika utječe na produktivnost, a produktivnost na zaradu i standard građana. Vidno je da poljuljana vrijednost rada dovodi do siromaštva. Same niske zarade potom služe kao glavni argument za podcjenjivanje rada (*S obzirom na to koliko me plaćaju dobro je da uopće dolazim na posao!*) čime se zatvara još jedan krug – krug siromaštva. Često se tvrdi da su potrebne velike razlike u prihodima za poticanje najtalentiranijih ljudi da budu produktivniji i da bi prihvaćali poslove koji su izazovniji. Određene nejednakosti u prihodima korisne su jer daju poticaj većoj produktivnosti.

Međutim, ljudska motivacija je kompleksna: postoje mnogi razlozi zašto ljudi biraju biti produktivniji, a samo jedan od njih je zarada. Ono što blokira ili inhibira radnike su negativni aspekti radne okoline: međuljudski sukobi, zastrašivanje, dosadni zadaci koji se ponavljaju, zbunjenost, neučinkovite rutine, stalne reorganizacije i iracionalne zapovijedi. Možda je najveći uzrok loše radne etike osjećaj nepripadanja radnoj okolini. S druge strane, dobro vođeno pozitivno radno okruženje poboljšava prirodnu želju da se dobro radi svoj posao. Upotreba strategija koje potiču pozitivna radnu energiju i radno okruženje mogu biti od koristi za cijelo društvo.

Mark L. Friedman, gostujući profesor ekonomije na Minnesota State University, objavio je evaluaciju P. R. Sarkarova sustava gospodarskih poticaja pod nazivom *Living Wage and Optimal Inequality in a Sarkarian Framework*. Friedman predstavlja ekonomski model koji pokazuje osam čimbenika koji potiču radnike da budu produktivniji. Objasnio je to kroz ekonomsku formulu, gdje je Pr oznaka za produktivnost, a funkcija (f) je iteracija sljedećih čimbenika: $Pr = f(A, P, DO, Ed, Ex, MI, SC, MI)$

A – individualne sposobnosti

P – osobnost, uključujući individualne porive, zrelost, radnu etiku i mentalno zdravlje

DO – zahtjevi organizacije, zajedno s pratećim pritiskom

Ed – obrazovanje

Ex – radno iskustvo

MI – radno okruženje

SC – kultura usluga

MI – materijalni poticaji ili prihod.

Sve ove varijable su u interakciji. Na primjer, oni s većim individualnim sposobnostima imaju tendenciju da se više posvete obrazovanju, a više obrazovanje može poboljšati sposobnost. Iskustvo će ojačati prednosti obrazovanja i još više poboljšati sposobnost. Ovaj model tvrdi da je materijalni poticaj ili plaća samo jedan od osam važnih čimbenika za motivaciju ili produktivnost, i da ga ne treba prenaplaćavati.

Trenutno stanje radničkog dioničarstva i zadrugarstva u Hrvatskoj i u svijetu

Sredinom 2014. u Hrvatskoj je bilo 1.131 zadruga u kojoj djeluje 19.309 zadrugara, s 2.800 zaposlenih. U EU je po zadruzi prosječan broj zadrugara oko 700, u RH 17. Dijelom je to zbog 'bit ću svoj šef' psihologije, dijelom zbog područja na kojima djeluju zadruge - uglavnom poljoprivreda i mali obrti, dijelom zbog predrasuda prema zadrugarstvu kao nasljeđu socijalizma, a dijelom i zbog nejednakog pravnog tretmana zadruga u odnosu na druge ekonomske oblike. Zakon o upravljanju imovinom u vlasništvu Republike Hrvatske, članak 47. st. 2 ograničava prodaju dionica i poslovnih udjela radnicima do 25% udjela temeljnog kapitala. Takvo ograničenje je neustavno jer nitko ne može ograničiti jedino radnicima kao privatnim poduzetnicima da stječu vlasništvo samo do 25% temeljnog kapitala društva.

Moguća politička promjena

Prema *Zakonu o zadrugama*, zadruga je nakon pokrića gubitaka dužna izdvojiti najmanje 20% dobiti za razvoj te najmanje 5% u obvezne pričuve, dok te pričuve ne dosegnu ukupan iznos uloga članova. Pored toga, pojedini član zadruge može odlučiti na kraju godine da mu zadruga ne isplati dobit i ostaviti isti iznos zadruzi, kao zadružnu imovinu, s time da se taj iznos upisuje kao njegov dodatni ulog kao člana. Samim time zadruga svojim poslovanjem stvaraju nedjeljivu zadružnu imovinu, koja je na raspolaganju budućim zadrugarima koji žive u lokalnoj zajednici. Drugim riječima, zadruga pozitivno djeluje na razvoj zajednice i sukladno tome ovaj dio dobiti se ne bi trebao oporezivati. Istovremeno, svi gospodarski subjekti osim zadruga su oslobođeni plaćanja poreza na dobit ako istu reinvestiraju.

POZITIVNI PRIMJERI:

ITAS:

Itas Prvomajska iz Ivanca hrvatska je tvrtka u kojoj su radnici, unatoč pljački i političkim pritiscima, neučinkovitom pravosuđu i stečaju te samo zahvaljujući svom znanju, hrabrosti i upornosti, sačuvali radna mjesta i proizvodnju, ali i osigurali nova zapošljavanja te rast i razvoj poduzeća. Tvornica je desetljećima proizvodila specijalne alatne strojeve za mnoga poduzeća po cijeloj Europi. Zbog grešaka vlasnika i menadžmenta, poduzeće je krajem devedesetih došlo u velike financijske probleme. Plaće mjesecima nisu isplaćivane, proizvodnja se urušavala, dobavljači i kupci su otkazivali, a vjerovnici imali sve manje povjerenja. Problemi su kulminirali 2005. godine kada je proglašen stečaj tvrtke. Pravosudni i drugi državni birokrati namjeravali su poslati tvornicu u stečaj. No, radnici su uzeli stvar u svoje ruke. Mjesecima su bili bez plaće i na rubu siromaštva, ali su vjerovali da imaju znanje i sposobnost napraviti kvalitetan proizvod. Zauzeli su tvornicu jer su znali da će, čim je napuste, tvornicu zauzeti ljudi iz osiguranja, zaštitari i službe koje nemaju nikakve veze s tvrtkom. Više od sto radnika preživjelo je najteže godine, a nakon proglašenja stečaja 2005. godine svoja su potraživanja pretvorili u suvlasničke udjele u novoj tvrtki. Danas imaju veću proizvodnju, zarađuju više i otvaraju nova radna mjesta. Izvoze u Italiju, Njemačku, Rusiju, Englesku, SAD i Venezuelu te rade i za jednu tvrtku u Njemačkoj. Lani su zaposlili 40 novih, mladih ljudi, dijelom visokoobrazovanih, tako da u ITAS-u danas radi 240 ljudi, a ove su godine planirali zaposliti još dvadesetak. Sami su kolektivnim ugovorom odredili radno vrijeme i druga prava koja se na kraju svake godine iznova korigiraju temeljem rezultata poslovanja.

Mondragon:

Mondragon skupina zadruga u Baskiji često se navodi kao jedan od najrazvijenijih modela zadruga na svijetu. Jose Maria Arizmendiarieta, katolički svećenik, je 1956. godine nadahnuo nekoliko svojih studenata da uspostave malu industrijsku zadrugu. To

je brzo preraslo u zadrugu za proizvodnju kućanskih aparata i alatnih strojeva. Od samog početka Baski su zdušno podržali ovu inicijativu. Do 1970-ih, osnovano je više od sto novih zadruga, a Mondragon Corporacion Cooperativa je postao jedan od deset najboljih Španjolskih industrijskih konglomerata i najveća zadružna uspješna priča u svijetu. Nakon što je Španjolska ušla u Europsku Uniju Mondragon Corporacion Cooperativa proširio se na međunarodnoj razini i ima godišnje prihode od gotovo 8 milijardi USD. Međutim, iako su pokušali provesti zadružni model u njima nijedna od Mondragonovih tvornica izvan Španjolske nije prerasla u zadrugu, tako da danas zadruga ima približno trećinu zaposlenika koji nisu članovi. Prema podacima iz 2009. godine, Mondragon je zapošljavao 85.066 radnika koji su radili u 256 poduzeća u raznim djelatnostima: financije, industrija, maloprodaja, znanost i obrazovanje. Mondragon ističe kako su glavni ciljevi kompanije suradnja, participacija, socijalna odgovornost i inovativnost. Mondragon posluje po posebnom poslovnom modelu koji omogućuje razvoj kompanija s velikom dozom radničke participacije, solidarnosti, sa snažnom socijalnom dimenzijom, ali pritom ne zanemarujući poslovnu izvrsnost.

Primjeri uspješnih kooperativnih modela:

Poljoprivredne zadruge: zadruge upravljaju s 99% švedske proizvodnje mlijeka, 95% japanske proizvodnje riže, 75% kanadske proizvodnje žitarica i ulja i 60% proizvodnje vina Italije.

Bankovne zadruge: Neke od glavnih europskih poslovnih banaka su ili u vlasništvu zadruga, ili su zadružno organizirane - uključujući Njemačku DG banku, Nizozemsku Rabobanku i francuski Credit Agricole.

Stambene zadruge: u postotcima 15% norveškog i 2% engleskog stambenog fonda su zadruge. Češka ima 10.000 stambenih zadruga. Isto tako, 25% stambenog razvoja u Turskoj u posljednjih 25 godina je provedeno kroz zadružni sustav.

National Cooperative Business Association: U SAD-u obuhvaća 47.000 zadruga u koje je uključeno čak 100 milijuna ljudi, ili 37% stanovništva.

Maleny, Australija: je najpoznatiji zadružni primjer. Maleny je gradić od 4.000 stanovnika, koji funkcionira kroz 17 zadruga uključujući i kooperativnu banku, poljoprivredne zadruge, klub, radničke kooperative, zadruge za bezgotovinsko trgovanje, četiri zadruge za zaštitu okoliša i nekoliko stambeno komunalnih zadruga. 'Maleny kreditna unija' je počela raditi 1984. godine, a danas ima više od 6.000 članova i više od 15 milijuna dolara u imovini.

Međunarodni savez zadruga (International Cooperative Alliance): Više od 760 milijuna ljudi diljem svijeta su članovi zadruga. Oni su članovi najveće svjetske nevladine organizacije. Međunarodni savez zadruga predstavlja više od 250 nacionalnih i međunarodnih organizacija. Zadruge u Europi imaju 123 milijuna članova, 5,4 milijuna zaposlenika i okupljaju 160.000 poduzeća. Međunarodni savez zadruga definira zadrugu

na sljedeći način: *Zadruga je samostalna udruga osoba koje su se dobrovoljno udružile kako bi zadovoljile svoje zajedničke ekonomske, društvene i kulturne potrebe i težnje kroz zajedničko vlasništvo i demokratski kontrolirana poduzeća.*

3. Strategija

Zadruga su temeljni akteri u razvoju

Odobranjem preporuke 193/2002 Međunarodne organizacije rada (ILO), većina vlada je prepoznala da 'promicanje zadruga sukladno [zadružnim] vrijednostima i principima, treba uzeti u obzir kao jedan od stupova nacionalnog i međunarodnog gospodarskog i društvenog razvoja'. Zadružni model treba promatrati kao bitan alat za razvoj nerazvijenih zemalja, zemalja u razvoju i razvijenih zemalja.

Razvoj, kako ga promiču zadruga, oslanja se na sljedeća načela:

1. Osnovne ljudske potrebe i težnje, konkretno, potrebe i težnje sukladno ekonomskim, socijalnim i kulturnim ljudskim pravima (kao što su zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvo, itd.), pronalaze se u i svojstvene su zadrugama.
2. Izgradnja kapaciteta i osnaživanje. Obrazovanje je ključno zadružno načelo i vezano je uz zajedničko vlasništvo i demokratsku kontrolu. U stvari, zadruga su obrazovne organizacije, a njihov proces učenja izravno je usmjeren prema osnaživanju lokalne zajednice.
3. Zajedničko vlasništvo i demokratska kontrola. Osobe koje su zajednički vlasnici zadruga i demokratski ih kontroliraju su akteri koji nastoje zadovoljiti temeljne potrebe i želje.
4. Društveno utemeljen razvoj. Kako proizlaze iz aktivne i lokalno utemeljene, *bottom-up* dinamike, zadruga karakterizira snažna veza između poduzeća s jedne strane, i teritorija i ljudi koji rade u blizini sa druge, time stvarajući povjerenje.

Kao rezultat toga, zadruga se bave razvojem usmjerenim prema ljudima i afirmiraju nadmoć realnog gospodarstva u odnosu na financijsku ekonomiju, favorizirajući održivu ekonomsku i društvenu dodanu vrijednost prije financijske dobiti. Time imaju veliki kapacitet razvoja i izgradnje pravednijeg svijeta. Što se više na svijetu razvijaju zadruga i druge vrste poduzeća kojima upravljaju njihovi dioničari to će biti bolja raspodjela dohotka i više socijalne pravde.

U ovom kontekstu, radničko dioničarstvo, društveno/socijalno poduzetništvo i zadruga imaju specifičnu razvojnu ulogu. One se fokusiraju na ključne komponente razvoja: stvaranje i održavanje radnih mjesta te industrijskih i uslužnih djelatnosti (radničke zadruga), društvene usluge i usluge od općeg interesa (društveno/socijalno poduzetništvo) i razvoj lokalne pojedinačne proizvodne djelatnosti (zadruga).

B. Zadruga u ekonomskoj i ekološkoj krizi

U razdoblju ekonomske i ekološke krize zadruga su se pokazale kao najuspješniji instrument za razvojne projekte. Strategija razvoja mora uzeti u obzir specifični i nepovoljni kontekst u kojem se svjetsko gospodarstvo nalazi u ovom trenutku. Dok

mnogi gospodarski subjekti smanjuju svoje osoblje u vrijeme ekonomske krize, zadruga privilegiraju razvojnu strategiju temeljenu na zapošljavanju i socijalnoj skrbi svojih članova i radnika te njihovih obitelji. Iako zadruga ublažavaju udar recesije na mnogo mekši način nego druge vrste poduzeća, one moraju uložiti temeljitiji napor prema štednji, racionalizaciji na svim razinama i re-investiranju u proizvodni proces. Strategija razvoja zadrugarstva mora se koristiti pozitivnim praksama koje postoje u međunarodnoj poduzetničkoj mreži jer one mogu osigurati kontinuitet i stabilnost pojedinih razvojnih inicijativa. Potrebno je ojačati konkurentnost zadruga na nacionalnom i svjetskom tržištu jer dok zadruga moraju održavati svoj socijalni karakter one se prije svega moraju natjecati ekonomski. Prema tome, kako bi se razvile i osigurale svoju misiju moraju koristiti sve vrste ekonomskih alata koji su u skladu s njihovom misijom i načelima. Strategija razvoja zadruga mora se suočiti s ogromnim ekološkim izazovom koji je pred svima nama: spašavanje planete i postizanje ravnoteže zahtijevat će drastične promjene u obrascima proizvodnje i potrošnje. Zadruga kao društvena poduzeća, mogu se lakše adaptirati od poduzeća koja su usmjerena na prihod od kapitala. Ovaj ekološki razvojni pristup treba primjenjivati od samog početka.

C. Tri razine zadružne strategije razvoja

Strategija razvoja zadruga sadrži osnovne čimbenike kroz koje se zadruga razvijaju na određenom području i u zajednici te na nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini. Ona pruža osnovne elemente koji su potrebni da bi zadruga razvili na održiv način te kako bi se osiguralo da zadruga djeluju kao agenti dubinskog i širokog lokalnog i regionalnog razvoja.

Možemo razlikovati tri razine u strategiji razvoj zadruga:

1. Mikro razina
2. Srednja razina
3. Nacionalna i međunarodna razina

1. Mikro razina

Proces razvoja zadruga uvijek počinje na mikro-razini. Osnivanje zadruga treba biti omogućeno s administrativno niskim zahtjevima. U zemljama u kojima je neformalni sektor jak treba osigurati mogućnost osnivanja predzadruga koje se potom postupno pretvaraju u punopravne formalne zadruga. Kako bi se pokrenuo kooperativni proces razvoja potreban je osnovni sustav za podršku koji može:

- a) prepoznati mjesta susreta u kojima bi se raspravljale ideje zadrugarstva i gdje se mogu mobilizirati akteri;
- b) osigurati formalno (srednje škole i fakulteti) i neformalno obrazovanje i obuku koja bi podučila potrebne temeljne vještine za pokretanje kooperativnih poduzeća;
- c) osigurati savjetodavnu skupinu stručnjaka i savjetodavnih usluga koje će pratiti aktivnosti;
- d) pokrenuti kreditni sustav: početni kapital treba osigurati već uspostavljena ili privremena zadružna institucija na srednjoj razini unutar okvira osnovnog projekta.

2. Srednja razina

Zadružni razvoj ne može se odvijati isključivo na mikro razini. Potrebno je razvijati srednju razinu među-zadružne suradnje. Institucije na srednjoj razini ključne su za održivi razvoj zadruga. Za konsolidaciju i optimizaciju zadružnog procesa razvoja, ključne su sljedeće institucije:

- a) institucije za potporu poduzetništva: potrebno je osnovati razvojne centre, centre za izobrazbu, savjetodavne institucije, R&D institucije, nebankarske financijske instrumente (omogućiti bolji pristup bankovnim kreditima) itd. Njihov je cilj promicanje i podupiranje zadruga kako bi se osigurala dugotrajna održivost njihovih aktivnosti, uključujući i razvoj novih poduzetničkih modela i rješenja kao odgovor na artikulirane potrebe i težnje;
- b) konzorciji i skupine zadruga koje okrupnjuju kako bi se nastupalo grupno ili dijelilo resurse za postizanje zajedničkih ciljeva;
- c) lokalne/regionalne/nacionalne federacije, sukladno dimenzijama i potrebama zadružnog pokreta. one su odgovorne za zastupanje interesa u institucijama (javna vlast, sindikati, sveučilišta itd.) i drugim vrstama asocijacija. autonomija od vlasti i demokracija institucija na srednjoj razini (čije je vodstvo izabrano od strane članova zadruga) jamči opredjeljenje i usmjerenost prema članovima/korisnicima i odraz je ekonomske volje većine;

3. Nacionalna i međunarodna razina

Temelji su:

- a) stvoriti ili ojačati koherentni sustav (sub-nacionalni i nacionalni, sektorski i međusektorski) koji zastupa sve zadruge u zadanom nacionalnom okviru te omogućiti transformaciju iskustva lokalnog zadružnog razvoja u regionalne i nacionalne javne politike i zakonodavstvo (ciljane kako bi se regulirale, kontrolirale i promicale zadruge) kroz lobiranje i pregovore i, ako je moguće, kao stalni akteri u nacionalnim savjetodavnim tijelima ili tijelima socijalnog dijaloga;
- b) uključiti se u izradu provedbenog zakonodavstva i poboljšati zadružni pravni okvir (međusektorski/sektorski) za radničke, socijalne i obrtničke zadruge;
- c) unaprjeđivati međunarodnu suradnju, uključujući i trgovinu, između zadruga i time pomoći sudjelovanje zadruga u globaliziranom gospodarstvu;
- d) podržati stvaranje lokalnih, regionalnih, nacionalnih i međunarodnih mreža zadruga, koje bi dijelile i razmjenjivale poslovne odnose, stručnost, znanja, iskustva i pozitivne prakse. Izgradnja mreže moguća je i poželjna na svakoj organizacijskoj i geografskoj razini;
- e) podržati stvaranje i jačanje nacionalnih, regionalnih i globalnih lanaca proizvodnje i distribucije, u kojima su zadruge prisutne djelomično ili potpuno, i nad kojima imaju djelomičnu ili potpunu kontrolu.

(Izvor: CICOPA - C/O European House of Cooperatives - BRUSSELS)

4. Ciljevi

Cilj ove politike jest informirati javnost o modelima ekonomske demokracije i njihovoj koristi za društvo u cjelini. Realizacijom projekata ekonomske demokracije, jasnom porukom svima u društvu da su oblici ekonomske demokracije društveno poželjni i u interesu države, omogućava se održivi razvoj, posebice pravednija raspodjela društvenog bogatstva, a time i društvene pravednosti. Primjenom kasnije predloženih taktičkih alata moguće je povećati broj zadrugara sa sadašnjih oko 20000, i manje od 3000 zaposlenih, na prosjek EU u sljedećih pet godina.

Ciljevi i uvjeti za ostvarivanje ekonomske demokracije:

- 1) **Minimalni egzistencijalni uvjeti i osnovni sadržaji moraju biti zajamčeni za sve** - hrana (voda), odjeća, stanovanje (energija), osnovno obrazovanje, zdravstvena zaštita, navodnjavanje i lokalni prijevoz.

Zadovoljavanje osnovnih egzistencijalnih uvjeta i sadržaja mora biti prvi prioritet svake zemlje. Stupanj pravednosti u društvu može se ocijeniti time jesu li svima dostupni osnovni sadržaji i životni uvjeti. Pravo koje svako ljudsko biće stekne po rođenju trebalo bi nadilaziti državljanstvo, društveni ili materijalni položaj – što znači da bi svakom ljudskom biću, bio on državljanin ili samo posjetitelj u nekoj zemlji, trebale biti zajamčene ove minimalne potrebe. Pružanje uvjeta za zadovoljenje osnovnih životnih potreba trebala bi biti primarna funkcija i dužnost svake ekonomije. Za ljudska bića to je osnova kako bi mogla ostvariti svoje individualne potencijale, kako bi se razvijala kulturno i kako bi postigla unutarnje ispunjenje. Bez zadovoljenih osnovnih potreba 'potraga za srećom' za siromašne je izvan dosega. Pravo na zaposlenje s poštenom plaćom je temeljno ljudsko pravo. Minimalne potrebe ne bi trebale osiguravati državne ustanove, onako kako je to u trenutnom sustavu socijalne skrbi liberalnih demokratskih zemalja. Umjesto toga, ljudi bi trebali moći platiti za minimalne potrebe prihodima zarađenim od poštenog rada. Odgovornost je svih razina vlasti da slijede politiku koja postiže i održava punu zaposlenost, na poslovima koja koriste radničke vještine i sposobnosti. Pravedni minimalni dohodak, često nazivan 'minimalac' mora se postaviti dovoljno visoko tako da ljudi mogu zadovoljiti osnovne potrebe. Povećanje zaposlenosti smanjuje broj onih u mreži socijalne skrbi. Određivanje visine minimalnih potreba treba napraviti na progresivan način, mora postojati kontinuirana prilagodba osnovnih potreba ovisno o raspoloživim resursima i znanstvenom razvoju društva. Standard minimalnih potreba treba mijenjati sukladno s vremenom i mjestom. Krajnji cilj je ekonomija u kojoj nitko ne mora brinuti o zarađivanju dovoljno novca kako bi podmirio troškove hrane, odjeće, stanovanja, obrazovanja i zdravstvene skrbi.

2) Stanovništvo treba imati stalno iskustvo povećavanja kvalitete života

Drugi uvjet za ostvarenje ekonomske demokracije jest osjećaj podizanja kvalitete života. Indeks kupovnog kapaciteta - sposobnosti stanovništva da plaća osnovne robe i usluge, izravan je i precizan način procijene životnog standarda i istinitog stanja u gospodarstvu. Ovo je različit pristup od prevladavajućeg konzumerizma. Za održivu kupovnu sposobnost proizvodi moraju biti dostupni kako bi zadovoljili domaću potražnju. Cijene moraju biti stabilne, plaće moraju biti usklađene s cijenama osnovnih proizvoda, kolektivna imovina i infrastruktura se mora održivo razvijati – javni prijevoz, proizvodnja energetske sustava i komunikacijske mreže. Poželjno je da sirovi materijali, poljoprivredni proizvodi i ostali proizvodi svake regije budu obrađeni i oplemenjeni u neposrednoj blizini njihova izvora. Na taj način poboljšanja u tehnologiji i proizvodnji koriste lokalnom stanovništvu te regije. Tako se promiče održiva lokalna ekonomija. Iskustvo poboljšanja standarda življenja nije vezano isključivo uz rast na materijalnom nivou. Ono služi kao indikator sociopsihološkog stanja društva. Rast na materijalnom nivou ima granicu jer resursi nisu bezgranični. Poboljšanje životnog standarda može se isto tako ostvariti kroz pristup robi bolje kvalitete, stanovanja i usluga. Isto tako to može biti i stjecanje kreativnih vještina i osobnih razvojnih iskustava.

3) Lokalno stanovništvo i radnici trebaju imati mogućnost donositi ekonomske odluke koje izravno utječu na njihov život

Treći uvjet je da lokalno stanovništvo ima pravo donositi ekonomske odluke koje izravno utječu na njihov život. To je pravo radnika da posjeduju i upravljaju poduzećima, a ne da budu podložni manipulacijama i iskorištavanju. Bilo da se radi o malim privatnim poduzećima, zadrugama ili čak javnim komunalnim poduzećima, mještani i zajednica trebaju odlučivati o svojoj budućnosti. Lokalne ekonomije s održivom poljoprivredom koja proizvodi zdravu hranu, temelji se na obnovljivim zelenim industrijama, kreditnim zadrugama i etičnim bankama koje nude kredite lokalnom stanovništvu su sve elementi vitalne zajednice.

4) Ograničavanje vanjske kontrole lokalne ekonomije i odljeva kapitala i novostvorene dobiti

Četvrti uvjet je sprječavanje nekontroliranog odljeva kapitala i novostvorene vrijednosti. Velike korporativne trgovine i lanci usmjeravaju ostvareni profit prema vanjskim dioničarima. Korporativne banke koriste lokalne pologe kako bi spekulirale na globalnoj burzi. S većim udjelom oblika ekonomske demokracije, dobit ostvarena u regiji ne bi bila slana negdje drugdje već bi bila ponovno uložena u lokalnu proizvodnju ili poduzeća. Potrebno je razviti institucije kojima upravlja sama zajednica, a koji su utemeljeni na ekonomskoj pravdi kako bi se iskorijenili uzroci neravnopravnosti, obrazovne programe za prevladavanje diskriminacije i podizanje svijesti, kako bismo promijenili ponašanje, stavove i ideologije koji raspiruju rasizam, seksizam, mržnju i ksenofobiju.

Decentralizirani ekonomski razvoj

Predloženi razvojni model decentralizira ekonomsku moć na regionalne, socioekonomske jedinice i zajednice (jedinice lokalne samouprave/općine) i poduzeća koja u njima djeluju (postoje). Na taj se način omogućava ekonomska dobrobit građana na tim područjima, a njih je moguće definirati kao pojedince koji su spojili svoje socioekonomske interese s interesima socio-ekonomske zajednice u kojoj žive. To će potaknuti ekonomsku jednakost, omogućiti proizvodnju dovoljno roba i usluga, zajamčiti zadovoljenje osnovnih potreba svih i pomoći zaštititi okoliš i brinuti o njemu. Decentralizirani ekonomski razvoj trebao bi se rukovoditi s četiri osnovna principa:

1. Resursima regije trebaju upravljati i koristiti ih građani koji ondje žive

Prednosti lokalnog upravljanja i korištenja resursa su:

- a) lokalna ekonomija koja se zasniva na lokalno upravljanim industrijama koje koriste lokalne resurse može se planirati na način koji osigurava ekonomsku sigurnost;
- b) pretjeran uvoz sirovih materijala uzrokuje odljev kapitala koji bi omogućio veću dobrobit da se investira i cirkulira u lokalnoj ekonomiji;
- c) ekonomije koje ovise o izvozu sirovih materijala ranjive su na fluktuacije cijena zbog prevelike količine proizvoda, zbog promjena u podrijetlu sirovina, zamjene proizvoda koji se koristi i promjena na vanjskim tržištima;
- d) ekonomije koje izvoze svoje sirovine, umjesto da ih najprije prerade, gube na dodanoj vrijednosti koja proizlazi iz proizvodnje gotovih proizvoda i pratećih industrija koje podržavaju tu proizvodnju.

2. Proizvodnja bi se trebala zasnivati na potrebama, a ne na profitu

Motiv ekonomske aktivnosti trebao bi biti zadovoljavanje potreba potrošača i potrošnja, a ne maksimizacija profita. U ekonomijama koje se zasnivaju na potrebama potrošača bolje će se zadovoljiti materijalne potrebe lokalnog stanovništva i lokalno će cirkulirati više novca koji će onda poticati proizvodnju, stvaranje radnih mjesta i povećavati kupovnu moć. U ekonomiji zasnovanoj na potrebama potrošača, potrebne robe i usluge su dostupne, pristupačne, kvalitetne i zadovoljavaju lokalne zahtjeve i ukuse te odgovaraju ljudskim potrebama.

3. Proizvodnja i distribucija esencijalnih dobara i usluga treba se organizirati kroz zadruge

Po svojoj prirodi, zadruge pravično raspoređuju bogatstvo i decentraliziraju ekonomsku moć. Kako su zadruge sklone servisirati lokalne potrebe manje je nesigurnosti u dobavljanju proizvoda i potražnji. Ekonomska stabilnost koju stvaraju zadruge stanovnicima daje veću ekonomsku sigurnost.

4. Lokalno stanovništvo bi se trebalo zapošljavati u lokalnim poduzećima i njima upravljati.

Lokalno stanovništvo najbolje će voditi razvoj lokalnih poduzeća i određivati svoju ekonomsku dobrobit. Lokalna poduzeća trebala bi omogućavati punu zaposlenost lokalnog stanovništva, vježbati i razvijati njihove vještine i stručnost te ih koristiti adekvatno - u zadrugama i u ekonomskim i društvenim aktivnostima. Osnovni proizvodi trebali bi se proizvoditi u lokalno.

5) Proizvode za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba treba proizvoditi lokalno.

Lokalna proizvodnja osnovne hrane, uobičajenih građevinskih materijala, osnovne odjeće, nužnih udžbenika i predmeta, osnovnih lijekova i svakodnevnih proizvoda neutralizira ovisnost o vanjskim ekonomijama. Ako se te robe lokalno proizvode i prodaju, stimulira se lokalna ekonomija i napreduje. Kapital nastavlja kolati u lokalnoj ekonomiji i snaži se ekonomska samodostatnost. S povećanjem potražnje za lokalnim robama, velike, srednje i male industrije rastu.

6) Transformacija ekonomije na tri grane

Postoje tri općeprihvaćena načina posjedovanja i poslovnog upravljanja: državno vlasništvo, privatno vlasništvo i zadružno vlasništvo. Vlasništvo je bitno jer onaj koji posjeduje poduzeće ujedno i odlučuje i uzima veliki dio onoga što se proizvodi. I komunizam i kapitalizam imaju tendenciju da se odnose dogmatski prema vlasništvu, prvi tvrdeći da bi, koliko je to moguće, sve trebalo biti pod državnom kontrolom; drugi tvrdi da bi sve trebalo privatizirati. Ekonomski sustav trebao bi biti prilagođen obujmu i načinu proizvodnje tako da, ovisno o okolnostima, sva tri oblika vlasništva i upravljanja imaju vrijednost i budu prikladni u različitim situacijama.

Struktura i upravljanje zadrugama i poduzećima u radničkom vlasništvu

Članstvo u radničkim zadrugama je otvoreno samo onima koji tamo rade. Novi radnici koji žele ući u zadrugu privremeno se zapošljavaju prije no što postanu punopravni članovi. Kontrola tvrtke i bilo kakvo imovinsko pravo temelje se na radnom doprinosu, a ne na vrijednosti kapitala ili imovine. Kontrola počiva na načelu jedan član, jedan glas, a ne na broju dionica ili iznosu ulaganja. Ukoliko se omogući da oni koji nisu zaposleni i imaju dionice postanu članovi to će dovesti do sukoba interesa koji bi mogao razmrviti sustav poticaja i koheziju radnika. Investicije u takva poduzeća prihvatljive su samo ako nemaju utjecaja na donošenje odluka. Sustav isplate plaće i dobiti mora biti pošten i atraktivan, tako da se oni sposobni osjete pozvanima sudjelovati. Nagrađivanje radnika treba biti sukladno vještinama i doprinosu u radu, ali i unutar minimalnog i maksimalnog raspona dohotka. U gospodarstvu omjer između najniže plaćenih i najviše plaćenih radnika treba odrediti progresivno, sukladno dobiti, uvjetima i okolnostima, a razlika će se prirodno smanjivati kako će i ukupni životni standard rasti. Nagrade i

poticaje treba omogućiti i na druge načine, kako bi se povećali produktivnost i zadovoljstvo radnika. To bi mogla biti bolja oprema, obrazovanje i osposobljavanje, dodjeljivanje više radnika u radnoj jedinici ili putni troškovi i prijevoz do mjesta rada.

U tradicionalnim privatnim poduzećima financijski poticaji se koriste u potrazi za kadrovima s visokom razinom obrazovanja i sposobnosti. U zadrugama se traže čak još i više razine snalažljivosti, komunikacije, potrebnih vještina i međuljudske discipline. Važnost ulaganja u kontinuirano obrazovanje radnika koje potiče razvoj međuljudskih vještina, kao i stručnosti poslovnog upravljanja ne može biti pretjerano naglašena. Svakog člana treba poticati na daljnji razvoj njegovog ili njezinog obrazovanja, zadržavanje uzlaznog nivoa tehnološkog razvoja te dijeljenje znanja s drugima. Tako će sposobnost članova da doprinose radu poduzeća rasti, a zajedno s time i njihovo samopoštovanje. Na taj način će se suradnja i radni uvjeti poboljšavati svima. Dijeljenje zadrugarskih vrijednosti i iskreni pokušaj njihovog prakticiranja omogućava ljudima da integriraju svoj društveni i ekonomski život sa svojim uvjerenjima. To vodi prema dubljem osjećaju zadovoljstva radnika, odanosti i demokraciji u ekonomskoj sferi. Stupanj kolektivnog odlučivanja ovisi o veličini zadruge. U malim kolektivima svi članovi zajedno donose ključne odluke. U većim zadrugama, većina bira upravne odbore koje donose odluke i upravljaju. Odbori odabiru menadžera, koji je član zadruge i zadužen je za svakodnevno poslovanje. U skladu s uvjetima u kojima posluje, svaka zadruga samostalno donosi odluke kroz upravne odbore ili cijelo članstvo. Smjernice u odlučivanju se temelje i na iskustvu drugih zadruga. Koordinirana suradnja zahtijeva da članovi i uprava gaje uzajamno poštovanje i povjerenje jedni prema drugima. Iskustvo je pokazalo važnost educiranja radnika u zadrugarskoj etici kako bi razvijati sposobnost za sudjelovanje i upravljanje svojim tvrtkama. Tamo gdje su zadruge bile najuspješnije, menadžeri su također i učitelji koji educiraju radnike o zadrugama i kako funkcioniraju. Iskustvo pokazuje da, osim u primanjima, radnici moraju sudjelovati u rastu ili padu same tvrtke, kako bi stekli dovoljno poticaja za dugoročno ulaganje. Radnici ne moraju nužno imati ukupno vlasništvo ili kontrolu nad imovinom. Vlasništvo može biti i državno ili privatno s tendencijom prepuštanja vlasničkih prava radnicima.

Zadruge pružaju veću sigurnost radnih mjesta no privatna poduzeća koja nemaju nikakvu odgovornost prema lokalnoj zajednici i čija uprava može preseliti radna mjesta tamo gdje su troškovi rada niži. Zadruge rad tretiraju kao fiksni, a ne varijabilni trošak. To znači da, ako se proizvodnja smanji, radnici se ne otpuštaju odmah. Alternative uključuju smanjenje radnih sati svih članova, otvaranje nove linije proizvodnje ili usluga, prekvalifikaciju radnika i transfer u druge zadruge. Zadruge nikada neće napraviti dvije stvari: neće preseliti proizvodnju i radna mjesta u neku drugu zemlju kako bi ostvarili veći profit. Time se osigurava stabilnost radnih mjesta, a u dužoj perspektivi i puna zaposlenost. Manja je opasnost od toga da će u okoliš ispuštati štetne tvari budući da sami zadrugari žive u neposrednoj blizini radnog mjesta.

Zadruge teško preživljavaju kao izolirana poduzeća. Za njihov uspjeh bitno je iskreno

prihvaćanje zadružnog sustava od strane javnosti. Velika većina zadruga su relativno male. Jedini način je da se udruže i pružaju međusobnu podršku. Zajedno, nekoliko zadruga mogu formirati veću infrastrukturu za pružanje financijskih usluga, tehničku pomoć i upravljanje, prodaju, zajednički marketing i nabavu roba i usluge, istraživanje i razvoj novih proizvoda, obrazovanje i osposobljavanje te lobiranje i odnose s javnošću. Kada zadruge imaju ovakav pristup i podršku ove vrste često nadmaše konvencionalne privatne tvrtke.

Tri su uvjeta potrebna za uspješnost zadruga: iskren i pouzdan menadžment; stroga administracija s transparentnim računovodstvom koja gradi povjerenje između zadrugara i javnosti; prihvaćanje zadružnog sustava unutar lokalne zajednice.

Kreditne unije su zadružne banke u vlasništvu članstva koje plasiraju kredite po nižim kamatnim stopama od poslovnih banaka. Postoji nekoliko razloga zašto su kreditne unije uspješnije od korporativnih banaka. Prvo, zakonski su registrirane kao neprofitne zadruge, zarada se ne dijeli dioničarima i investitorima. Drugo, kreditne unije ne spekuliraju sa svojim novcem, ulažući u rizično financijsko poslovanje jer njihov cilj nije gomilanje profita. Treće, kreditne unije u Sjedinjenim Državama izuzete su od poreza od 1937. godine zato što su u vlasništvu članova, njima se upravlja demokratski i jer djeluju sa specifičnom misijom ispunjavanja potreba za kreditima i štednjom siromašnijih. Četvrto, članovi odbora i direktori svake kreditne unije su volonteri. Konačno, u kreditnim unijama ljudi pomažu ljudima, naporno radeći u zajednici na korist svima kroz edukaciju i društveno koristan rad.

Uvjeti za uspješnost zadruga

R.M. Baseman, suradnik-istraživač i savjetnik Prout Instituta Venezuela proveo je web istraživanje na temu uspješnog poslovanja zadruga. Prvo je pronašao izvorne članke i publikacije u kojima su autori izrazili mišljenja i zaključke o uspjehu ili neuspjehu zadruga. Autori prenose iskustvo sa svih kontinenata, u više od deset zemalja, uključujući i one od strane Međunarodne organizacije rada, Međunarodnog saveza zadruga i Ujedinjenih naroda.

Naišao je na 175 čimbenika koje je grupirao u 13 kategorija i prioriteta, prema broju sličnih odgovora: Sklonost okoline – društvena podrška; Jasno planiranje; Stvarna ekonomska korist za članove; Stručna uprava; Vjera u zadružni koncept; Grassroots razvoj i vodstvo; Financijska samo-održivost; Inovacija i prilagodba; Učinkovita struktura i poslovanje; Umrežavanje s drugim zadrugama; Komunikacije; Zajednički interesi članova; Obrazovanje.

Zadruge, mnogo više od korporacija, usko odražavaju život i stavove članova-vlasnika. Ako se zajednički interesi članova i interesi zadruge razidu, zadruga nestaje. Svi se osnovni faktori za uspjeh, kao i u svakom poslu, primjenjuju i na zadruge, kao što bi se

očekivalo: mora postojati stvarna potreba za proizvodom ili uslugom, planiranje mora biti temeljito i realno, a poduzeće mora privređivati. Također, postoje jasne razlike između potrošačkih i proizvođačkih zadruga, čiji su čimbenici za uspjeh nešto drugačiji. Na primjer, rasprostranjena podrška zajednice potrošačkim zadrugama je ključna jer bez tisuća stalnih kupaca u neposrednoj blizini neće opstati. S druge strane, zadruga koja proizvodi prilagođena automatizacijska rješenja za industriju je mnogo manje ovisna o podršci zajednice.

5. Taktički alati

1) Izrada i donošenje Zakona o radničkom dioničarstvu

Radničke zadruge su poduzeća u vlasništvu i pod demokratskom kontrolom svojih zaposlenika, koji zadrugom upravljaju na temelju zadružnih načela. Zakon treba omogućiti osnivanje poslovnih subjekata čija će se djelatnost temeljiti na tim zadružnim načelima, a koja su:

- dobrovoljno i otvoreno članstvo, zadruge su otvorene svim radnicima koji su spremni i voljni prihvatiti odgovornosti članstva;
- demokratsko upravljanje članova, članovi bi trebali aktivno sudjelovati u upravljanju zadružnim poduzećima po principu jedan član, jedan glas. Izabrani predstavnici odgovaraju članstvu;
- ekonomsko sudjelovanje članova, članovi demokratski kontroliraju kapital zadruge koji je u zajedničkom vlasništvu. Ostvarenu dobit zadruge članovi određuju za jednu ili svaku od ovih namjena: razvoj poslovanja zadruge, odnosno stvaranje financijskih rezervi od kojih se barem dio ne može isplaćivati članovima; isplatu nagrada članovima sukladno vrijednosti njihovih transakcija sa zadrugom; te ulaganje u druge djelatnosti koje odobri članstvo;
- autonomija i neovisnost; zadruge su nezavisna poduzeća kojima upravljaju njihovi članovi;
- zadruge zadržavaju svoju samostalnost prilikom sklapanja sporazuma, ugovora i financijskih aranžmana s drugim stranama;
- obrazovanje, obuka, informiranje; osigurati obrazovanje i obuku za svoje članove, izabrane predstavnike, upravitelje i zaposlenike kako bi unaprijedili svoj doprinos razvoju zadruge;
- promocija prirode i korisnosti zadrugarstva;
- suradnja među zadrugama; zadruge jačaju zadružni pokret i najučinkovitije služe svojim članovima kad surađuju na lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini;
- skrb za zajednicu; zadruge rade na održivom razvoju zajednica u kojima djeluju.

2) Izrada strategije razvoja zadrugarstva

Strategija bi trebala obuhvaćati dosadašnji rad, prednosti i nedostatke zadrugarске prakse, analizu ljudskih i materijalnih potencijala koji bi mogli služiti poticanju zadružnog razvoja, stvoriti prostor za širenje ideje zadrugarstva kao ekonomskog modela, osmisliti plan i taktiku senzibilizacije građana o nužnosti proizvodnje iz domaćih resursa za domaće potrebe kao načina ekonomskog oporavka. Temelj bi trebao biti ideja održive politike koja zadrugarstvo vidi kao cjelinu, financiranje, proizvodnja, distribucija, a ne fragmentirani parcijalni interes pojedinaca ili grupa u zadrugarstvu. Strategija treba sadržavati i model kojim bi preostala državna imovina, koja nije vezana uz strateške resurse (energetika, vode, šume, infrastruktura) bila na raspolaganju

zadružnom sektoru.

3) **Zakon o preispitivanju porijekla imovine**

Dana 27. travnja 1990. u Zagrebu, predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske Ivo Latin potpisao je Zakon o prestanku važenja Zakona o ispitivanju porijekla imovine i oduzimanju nezakonito stečene imovine. Ovo je jedan od prvih zakona donesenih nakon proglašenja neovisnosti. Time je ukinut pravni alat koji je omogućavao da državni aparat regulira nezakonito i kroz malverzacije stečenu imovinsku korist. Donošenje i provedba Zakona o preispitivanju porijekla imovine omogućilo bi sankcioniranje pojedinaca koji su koruptivnim i kriminalnim radnjama nezakonito stekli imovinu i na taj način oštetili druge građane Hrvatske.

4) **Porezno opterećenje ekstra profita**

Voda, zrak, zemlja, sunce resursi su koji omogućavaju postojanje i život na ovoj planeti i kolektivno su dobro svih. Svi ljudi imaju ih pravo koristiti, ali nitko ih nema pravo zlorabiti. Ti resursi postojali su prije nastanka ljudske civilizacije, a postojat će i nakon što naša vrsta prestane živjeti na ovoj planeti. Ako osoba stječe i akumulira prekomjerno bogatstvo koje je inertno, on ili ona izravno ograničava sreću i dobrobit drugih u društvu. Takvo ponašanje je antisocijalno. Rezultat takva procesa je ograničenje sloboda, pogrešno usmjerena kreativnost, osporena demokracija, a bogatstvo, zemlja i sloboda koncentriše se u rukama nekolicine. Zbog svih ovih razloga, treba porezno opteretiti stjecanje enormnih ekstra profita. U svojoj knjizi *Kapital u dvadeset i prvom stoljeću* ekonomist Thomas Piketty usredotočuje se na bogatstvo i nejednakost dohotka u Europi i SAD-u od 18. stoljeća. Glavna teza je da, kad veća stopa povrata na kapital od stope gospodarskog rasta tijekom dužeg perioda rezultira koncentracijom bogatstva, ta nejednaka raspodjela bogatstva uzrokuje socijalnu i ekonomsku nestabilnost. Piketty predlaže globalni sustav progresivnih poreza na bogatstvo kako bi se smanjila nejednakost i izbjeglo da velika većina bogatstva bude pod kontrolom manjine.

5) **Obrazovanje o zadrugama, socijalnom poduzetništvu i radničkom dioničarstvu**

Zadugarstvo je u EU trend: udruženje Cooperatives Europe okuplja i predstavlja 160 tisuća zadruga iz cijele Europe. Europske zadruge zapošljavaju 5,4 milijuna ljudi i imaju 123 milijuna članova. Ovo udruženje je aktivan član grupe za društvenu ekonomiju pri Europskom parlamentu i neosporna je činjenica da zadugarstvo ima ogroman potencijal za razvoj i jačanje europske ekonomije. Neki od prijedloga Cooperative Europe usmjereni jačanju zadugarstva u EU su promjena zakonodavstva koje često otežava zadrugama privlačenje kapitala što onemogućava pokretanje zadruga i upravljanje njima. Pravila igre jednostavno moraju biti jednaka za sve i zakon mora razviti one mjere koje će motivirati, poticati i olakšavati pokretanje, upravljanje i rast zadruga, a zadruge moraju imati istu priliku kao i ostali oblici poduzetništva.

Zadrugarstvo ima ogroman potencijal za zapošljavanje prvenstveno mladih ljudi jer su mnogi mladi zainteresirani za društveno odgovorno djelovanje pa je nužno da se mladi educiraju i informiraju o zadrugarstvu. Naime, na školama i fakultetima edukacija o poduzetništvu usmjerena je isključivo na tradicionalne poslovne modele, a o zadrugarstvu se ne govori. I ovaj pristup, znači pristup kroz edukaciju onih slojeva koji bi trebali biti nositelji zadrugarškog modela je izuzetno važan. Ukoliko u dugoročnom smislu želimo razvijati zadrugarstvo, uvođenje formalne edukacije (kolegija i predmeta) o zadružnim modelima ekonomije mora naći svoje mjesto na ekonomskim srednjim školama kao i na ekonomskim fakultetima. Bez sustavne edukacije o zadrugama i zadružnim ekonomskim modelima bit će nemoguće iskoristiti društveni, okolišni i ekonomski potencijal zadrugarstva.

6) Korekcije Zakona o zadrugama ili donošenje novog Zakona o zadrugama

Po donošenju Strategije razvoja zadrugarstva nužno je izmijeniti ili donijeti novi Zakon o zadrugarstvu u sklopu kojeg treba predvidjeti donošenje obrasca ili smjernica za zadrugarstvo koje bi služile kao podrška i okvir za pokretanje i razvoj zadružnih start up-ova.

7) Razvoj socijalnog poduzetništva u gradovima i ruralnim dijelovima gradova

U socijalnom poduzetništvu je riječ o poduzećima koja svoju dobit ne dijele vlasnicima, nego je koriste za ulaganje u razvoj te postizanje društvenih i okolišnih ciljeva. Izlaz iz krize ne možemo očekivati od paradigmi koje su nas u krizu i dovele. Socijalna poduzeća su još jedan dio ekonomije koji u uvjetima krize može biti zanimljiv za pokretanje isprva malih lokalnih poduzeća u vlasništvu udruga i zadruga građana, preko kojih bi se poticalo zapošljavanje teže zaposlivih skupina građana i obnavljanje zapuštenih javnih zgrada ili poslovnih prostora. U dogovoru s lokalnom zajednicom, zadrugama i udrugama pristupilo bi se sistemskoj klasifikaciji pojedinih područja u gradu i okolici i došlo do zaključka koje bi se potrebe mogle zadovoljiti u svakom pojedinom dijelu. Lokalna zajednica, gradovi i općine bi ustupile besplatno (1kn) prostor koji je trenutno neiskorišten, također i razne objekte koji trenutno nisu u funkciji da se dovedu u službu socijalnog poduzetništva. Tako bi na jedan način riješili zapuštenost određenih objekata i sa druge strane ih stavili u funkciju socijalnog poduzetništva i ruralnog razvoja. Sva dobit takvih socijalnih poduzeća isključivo bi se koristila za proširenje djelatnosti i zapošljavanju.

6. Financijski instrumenti

Financiranje zadružnih aktivnosti

Što je veća količina kapitala u vlasništvu zadruge, veća je njezina sposobnost za kupnju učinkovitije tehnologije, ulaganje u obuku osoblja i obrazovanje i ostala poboljšanja pri vođenju poslovanja. Kapital za poslovanje i poboljšanje zadruga poslovanja može doći iz tri glavna izvora:

- A. **Izravno od samih članova** (jednokratne ili godišnje članarine; doprinose članova, kao što su naknade za usluge; članski temeljni kapital; pojedinačne ili državne depozite koje zadruge mogu upotrijebiti za poslovanje; odgođeno plaćanje članova za dio ili sve proizvode dostavljene zadrugama. Članski udio kapitala predstavlja predanost pojedinih članova prema zadružnom obliku poslovanja. Također predstavlja financijski ulog pojedinog člana. Biva povučen tek kada član napusti zadrugu. Neki drugi oblici doprinosa članova, uglavnom vezanih uz pokroviteljstvo, varijabilni su, ali jednom dani ne mogu se povući i stoga su osobito koristan oblik zadružnog kapitala)
- B. **Iz viškova nastalih zadružnim poslovanjem – dobit** (sredstva stvorena kroz zadržavanje zadružne dobiti koja nisu izravno dodijeljena članovima su još jedan važan izvor zadružnog kapitala. To je dugoročni izvor sredstava jer pravila većine zadruga dopuštaju da se ta sredstva raspodjele tek kada se zadruga likvidira. Za razliku od kredita ili depozita pojedinih članova, zadruga ne mora platiti kamatu za korištenje tih sredstava. Naravno, zadržavanje tih sredstava od strane zadruge predstavlja trošak pojedinih članova koji inače ne bi bili dodijeljeni njima. Članovi će rado prihvatiti ovaj trošak kada je korist koju on stvara za njih jasna i vrijedna. Ovaj izvor sredstava iz zadržane dobiti često se naziva institucionalnim kapitalom i predstavlja bogatstvo u kolektivnom vlasništvu zadruge)
- C. **Izvana** (osim institucionalnog kapitala i članskog kapitala, zadruge se često koriste vanjskim izvorima sredstava za pokretanje poslovanja ili za financiranje investicija. Ti izvori iz ne-članstva mogu uključivati suradnju sa zadružnim ili poslovnim bankama, dobavljačima, vladom ili donatorskim agencijama. Vanjska sredstva može se osigurati na različite načine: kao bespovratna sredstava; kao kratkoročni kredit; kao dugoročni kredit; kao trgovački kredit od strane dobavljača. Komercijalni pružatelji financijskih sredstava, kao što su banke, u pravilu daju kredit ili kredite koji su zakonski osigurani instrumentima pokrića - založena imovine zadruge. Oni su motivirani putem dobiti i nastoje minimizirati rizik. Sredstva iz nekomercijalnih izvora kao što su vlada i donatori, uglavnom osiguravaju kredite pod velikodušnijim uvjetima i ispod tržišne kamatne stope ili daju darovnice. Njihovi motivi mogu biti društveni, politički ili ekonomski - često su mješavina svih triju)

7. Sažetak

Nakon sloma socijalizma, u stvari državnog kapitalizma, ekonomski oligarsi preuzeli su kontrolu nad mnogim proizvodnim granama, sredstvima proizvodnje i tržišta. Ekonomska moć fiksirana je u rukama relativno malobrojne skupine ljudi, a njihovo bogatstvo je inertno i ne doprinosi gospodarskom razvoju društva. To je neodrživo. Održivi razvoj kao koncept počiva na ideji ravnoteže između tri stupa na kojima počiva svako društvo. Nema održivog razvoja ukoliko sva tri stupa održivog razvoja nisu u ravnoteži. U tom smislu bez poštivanja društvene pravde ili ravnomjerne raspodjele društvenog bogatstva među građanima koji čine neko društvo nema ni održivog razvoja. Društvo u kojem živimo nije socijalno održivo društvo. Stoga je iznimno važno paralelno s razvojem društva u ekonomskom i okolišnom smislu raditi i na razvoju socijalnih standarda jer jedino na taj način možemo realizirati održivi razvoj. Način na koji možemo učiniti pozitivan iskorak u ovom području jest promicanje i jačanje ekonomske demokracije, a ukupno gledajući to je dobro i za gospodarstvo u cjelini. Za razliku od drugih političkih stranaka u Hrvatskoj ORaH ne nudi ekonomsko čudo koje će Hrvatsku preko noći pretvoriti u obećanu zemlju realizacijom jednog ili par velikih projekata. ORaH se zalaže za ukupnu održivost u razvoju hrvatskog društva. To podrazumijeva provedbu cijelog niza malih koraka i discipliniranu provedbu nužnih društvenih reformi, posebice javne uprave i pravosuđa kao temeljnih alata za implementaciju društvene pravednosti, odnosno jednakih pravila za sve jer jedino te reforme mogu potaknuti i održivu pozitivnu promjenu u gospodarstvu. Jedan od malih, ali nužnih koraka jest širenje prostora djelovanja oblicima ekonomske demokracije (zadrugarstvo, radničko dioničarstvo i socijalno poduzetništvo). Politika stranke temelji se na konceptu održivog razvoja, a jasno je da nema održivog društva ukoliko je gotovo sve bogatstvo društva u rukama izuzetno malobrojne elite. ORaH se ne zalaže za ukidanje privatnog vlasništva, već da se u području ekonomije zadrugarstvu, radničkom dioničarstvu i socijalnom poduzetništvu (oblici ekonomske demokracije) omoguće jednaki uvjeti za razvoj kao tvrtkama i obrtima. Hrvatska je država s vrlo malom i slabom ekonomijom pa bi svima trebalo biti u interesu povećanje volumena ekonomskih aktivnosti, a ne da se pojedini oblici ekonomskih praksi panično zatiru u korijenu. Zakonska je činjenica da zadruge nisu u jednakom položaju u odnosu na druge gospodarske subjekte jer su svi gospodarski subjekti osim zadruga oslobođeni plaćanja poreza na dobit ako istu reinvestiraju. No, ne smije se dopustiti da zadrugarstvo postane još jedna dogma. Potrebna je koordinirana suradnja za jasno znanstveno razumijevanje fizioloških, psiholoških i okolišnih čimbenika koji potiču suradnju i onih koji to ne čine. Dosadašnja istraživanja nude dobre razloge za optimizam. Ljudska bića imaju jak socijalni temelj na kojem mogu graditi bolje društvo, a postoje valjani razlozi za pretpostaviti da kooperativno društvo može biti izgrađeno s umjerenim naporom.

8.LITERATURA

1. Essays on Sustainability and Transformation, THE BIOPSYCHOLOGY OF COOPERATION - Michael Towsey
2. Martin Gilens and Benjamin I. Page (2014). Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens. Perspectives on Politics
3. Capitalist Crisis and the Return to Marx - Richard D. Wolf
4. Secrets, Lies and Democracy - Noam Chomsky
5. After Capitalism – Ac. Maheshwarananda
6. Ellerman, David. 1984. Property and Production: An Introduction to the Labor Theory of Property.
7. Toward an optimal level of income inequality By Mark Friedman
8. Inglehart i Welzel – Modernization, Cultural Change and Democracy
9. Hrvatski Zakon o zadrugama <http://www.zakon.hr/z/458/Zakon-o-zadrugama>
10. International Organisation of Industrial, Artisanal and Service Producers' Cooperatives, A sectoral organisation of the International Cooperative Alliance (ICA), Cooperative development strategy
11. WHAT MAKES CO-OPS SUCCESSFUL? by R.M. Baseman, Associate Researcher, Prout Research Institute of Venezuela
12. Requirements for Economic Democracy By P.R. Sarkar
13. Kapital u dvadeset i prvom stoljeću - Thomas Piketty
14. OČUVANJE ZAPOSLENOSTI PUTEV RADNIČKOG SAMOUPRAVLJANJA:SLUČAJ OPORAVLJENIH PREDUZEĆA U ARGENTINI, Slobodan Cvejić, Irena Petrović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu DOI: 10.2298/SOC1403239
15. Baskijski kooperativni san - Mašenjka Bačić, <http://www.h-alter.org/vijesti/baskijski-kooperativni-san/>
16. FAO, Economic and Social Development Department, Mobilizing Capital in Agricultural Service Cooperatives
17. PROUT Humanistic Socialism and Economic Democracy - Acarya Krtashivananda